

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.4.28>

FUNKCJE WNĘTRZA W PROZIE ARTYSTYCZNEJ

Karine Khachaturian

doktor filozofii, wykładowca

Charkowskiego Zawodowego College'u Transportu Samochodowego (Charków, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Adnotacja. W artykule omówiono rolę wnętrza literackiego w organizacji przestrzeni dzieła sztuki – formy opisu stosowane w tekście dzieła sztuki wraz z formami takimi jak krajobraz i portret. Przedstawiono przegląd prac naukowych, w których rozważane są artystyczne funkcje rzeczy przedmiotowych, które składają się na literacką przestrzeń wewnętrzną. Wskazano, że wnętrze odgrywa ważną rolę nie tylko jako element strukturalny tekstu artystycznego, ale także odgrywa znaczącą rolę w odkrywaniu poetyki dzieł sztuki w nowy sposób, odgrywając kluczową rolę również na poziomie semantycznym.

Określa się rola wnętrza w ujawnianiu wewnętrznego świata postaci, w poznawaniu przyrody, natury i charakteru postaci, a analitycznie pokazuje, jak wszystko to wiąże się z koncepcją psychologizmu w fikcji literackiej. Dzięki chronotopowej funkcji wnętrza literackiego badane są cechy artystycznej ekspresji przedmiotów o symbolicznym znaczeniu, właściwości i cechy przestrzeni estetycznej ukształtowanej w jedności czasu i przestrzeni ustanowionej w kulturowym poznaniu ludzkości.

Analiza funkcji wnętrza literackiego pozwala teoretycznie zbadać system przedmiotów w dziele artystycznym i zidentyfikować cechy wykorzystania szczegółów materialnych w tekstach artystycznych.

Słowa kluczowe: wnętrze literackie, świat przedmiotowy, opis, poetyka, chronotop, szczegół.

INTERIOR FUNCTIONS IN ART PROSE

Karine Khachaturian

Phd Philology, Teacher

Kharkiv Avtotransport Professional College (Kharkiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Abstract. The article considers the role of the literary interior in organizing the space of the work of art – the form of description used in the text of the work of art along with forms such as landscape and portrait. An overview of scientific works is given, which considers the artistic functions of subject things that make up the literary interior space. It is shown that the interior plays an important role not only as a structural element of artistic text, but also plays a significant role in the disclosure of poetics of works of art in a new way, taking a key role on a semantic level.

The role of the interior in uncovering the inner world of the character, in the knowledge of the nature, nature and character of the character, and is analytically shown how this all relates to the concept of psychologism in fiction. Due to the chronotopic function of the literary interior, the peculiarities of artistic expression of objects with symbolic meaning, properties and characteristics of aesthetic space formed in the unity of time and space established in the cultural knowledge of humanity are studied.

Analysis of the function of the literary interior allows theoretically studying the system of subjects in an artistic work and identifying the peculiarities of the use of material details in artistic texts.

Key words: literary interior, subject world, description, poetics, chronotop, detail.

ФУНКЦІЇ ІНТЕР'ЄРУ В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ

Каріне Хачатурян

доктор філософії, викладач

Харківського автотранспортного фахового коледжу (Харків, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-4131-1836

kartinka13210@ukr.net

Анотація. У статті розглядається роль літературного інтер'єру в організації простору художнього твору – форми опису, що використовуються в тексті художнього твору поряд з такими формами, як пейзаж та портрет. Наводиться огляд наукових робіт, де розглядаються художні функції предметних речей, що складають літературний інтер'єрний простір. Показується, що інтер'єр відіграє важливу роль не тільки як структурний елемент художнього тексту, але також відіграє значну роль у розкритті поетики творів мистецтва по-новому, посідаючи ключову роль і на смисловому рівні.

Вивчаються роль інтер'єру у розкритті внутрішнього світу персонажа, у пізнанні природи, природи і характеру персонажа, і аналітично показано як це все пов'язується з концепцією psychologizmu в художній літературі. Через

хронотопну функцію літературного інтер'єру вивчаються особливості художнього вираження предметів із символічним значенням, властивості і характеристики естетичного простору, сформованого в єдності часу і простору, встановленому в культурному пізнанні людства.

Аналіз функції літературного інтер'єру дозволяє теоретично вивчати систему предметів у художньому творі і виявляти особливості використання матеріальних деталей у художніх текстах.

Ключові слова: літературний інтер'єр, предметний світ, опис, поетика, хронотоп, деталь.

Вступ. Кожен об'єкт матеріального світу, що оточує людину, має свій сенс і призначення, створений знаннями і мудрістю людства. Світ речей визначає спосіб життя, культуру і психологію людини. Історія людства базується на фізичних даних і розкриває таємниці глибинних шарів історії. Так само і предметний світ, який знаходить місце в просторі художнього твору, вводить до нього кольори і барви, слугує для найпереконливішого опису місця героя та подій навколо нього, дозволяє нам поринути у глибинні шари людської душі. Світ речей, художньо засвоєний письменником силою пера, тобто одяг, предмети побуту, різноманітні меблі та знаряддя побуту, що заповнюють створений рукою людини простір хати, – все це створює фундамент твору, представляє художній текст з різних сторін, відкриває перед читачем двері таємничого світу. Цю оповідну одиницю у творі називають «літературним інтер'єром» або «матеріальним світом».

Дослідження інтер'єру в художній літературі є однією з актуальних проблем сучасного літературознавства. Зарубіжні і українські вчені, які детально досліджували текст художнього твору, згодом розглядали літературний інтер'єр як невід'ємну частину художнього твору та звертали особливу увагу на його функції. У сучасному українському літературознавстві літературний інтер'єр ще не ставав предметом спеціального вивчення та повною мірою не увійшов в науковий обіг, тому це дослідження є актуальним.

Великого значення для уявлення стильової індивідуальності автора художнього твору, його власної манери письма та художніх особливостей твору, світогляду письменника та його художніх особливостей мають такі одиниці як портрет і пейзаж, які виокремлюють характерні особливості в художньому творі. Досить важко уявити мистецтво без жодного елемента інтер'єру. Оскільки функція літературного інтер'єру в кожен період історії літератури спеціально не досліджена, важливо проаналізувати його функцію в організації тексту літературного твору та розпізнати структурно-функціональні особливості художнього тексту.

Мета статті – осмислення інтер'єру як літературознавчої категорії, необхідної для аналізу і розуміння цілісності художнього тексту, шляхом виявлення її структурно-функціональних особливостей.

Основна частина. У сучасному суспільстві існують окремі дисципліни, які вивчають ансамблі предметів довкілля (тобто інтер'єри) в їх взаємозв'язку з людською особистістю, як то: дизайн і психологія інтер'єру. Відповідно до уявлень сучасної людини і з точки зору дизайну, інтер'єр – це архітектурно та предметно-функціональне оформлення внутрішнього простору будівлі, що повинно забезпечувати людині сприятливі умови життєдіяльності.

Уявлення про взаємовплив речей і людей знайшли своє відображення в різних філософських і художніх текстах. Зокрема, простір з певними особливостями пристосування (наприклад, неправильної форми) з часом став сприйматися як потенційне вмістилище потойбічних сил.

Подібні явища з галузі людської думки можливі з огляду на те, що реальний, дійсний інтер'єр навколо нас є система знаків, побудована нами як усвідомлено, так і несвідомо. Організація інтер'єру – це не просто розміщення меблів, прикрас, оформлення стін і стелі. Цей процес передбачає певний принцип, систему правил підбору і з'єднання елементів. Дизайнер або господар житлового простору «кодує» його, використовуючи в якості знаків меблі, прикраси, кольори з їх стійкою семантикою, освітлення, архітектурні можливості, створюючи з їх допомогою психологічну атмосферу. Психолог, в свою чергу, користуючись своїм інструментарієм, декодує інформацію про характер та особистість мешканця того чи іншого простору.

Організація інтер'єрів як особливого роду мови є однією з базових, первинних систем культури. На основі первинних знакових систем у різних галузях культури виникали свої власні, пристосовані для вираження їх змісту мови. У працях Ю. Лотмана, Б. Успенського та інших представників тартусько-московської семіотичної школи вони отримали назву «вторинні моделюючі системи». Інтер'єри в художній літературі варто відносити саме до цього виду знакових систем. Тобто, зовнішній світ людини, щоб стати частиною культури, на думку Ю. Лотмана «піддається семіотизації», стаючи світом предметів, які щось означають, щось символізують та мають якийсь сенс. Тоді цілком обґрунтованим здається припущення, що літературний інтер'єр як знакова система підпорядковується тим самим принципам відносин зазначених до того, що були визначені такими вченими як Ч. Пірс та Ф. Соссюр для поняття «знак». Літературний інтер'єр як знакова система може належати до різних семіотичних типів. Можна виділити інтер'єри з індексною функцією (функція значення), інтер'єри з іконічною функцією (створення зорового образу деякого простору) та інтер'єри з символічною функцією (інтер'єр має деякий позаповажний денотату сенс).

При цьому якщо під референтним змістом літературного інтер'єру слід розуміти певним чином вибудовану первинну семіотичну систему, де в якості знаків виступають різні функціональні знаки (тобто речі та явища, що мають безпосереднє прагматичне призначення, але стають знаками у зв'язку з тим, що розміщені в якийсь культурний контекст життєдіяльності), то, очевидно, що «код» літературного інтер'єру повинен складатися зі знаків іншого порядку. Перебуваючи в рамках літературного твору «речі» перетворюються на артефакти. Артефактом є будь-яка «предметна» деталь, що бере участь у створенні літературного інтер'єру.

Таким чином, літературний інтер'єр може бути визначений як семіотична система вербально репрезентованих артефактів, упорядкованих у певному хатньому просторі героїв.

Разом з тим, інтер'єром в літературному творі, в силу його специфіки (опис простору, де проживають герої), можна вважати не лише фрагменти, що містять опис оточення, але й описи архітектурного простору цих просторів. У зв'язку з цим пропоную класифікувати наявні літературні інтер'єри за переважанням одного з планів опису на предметні, що розкривають спосіб повсякденного життя героя, і архітектурні, коли увага читача зосереджується на просторовій впорядкованості житлового приміщення, що належить до образу світу, навколишнього героя. Також, безумовно, може зустрічатися і змішаний тип.

Поняття «інтер'єр» у перекладі з французької мови означає «всередині», і це поняття відноситься закрито, замкненого простору, такого як кімната, офіс, будинок тощо або застосовується до зовнішнього вигляду об'єктів, розташованих у цьому просторі. Інтер'єр та його елементи не лише відображені в тексті творів, а й оживляють неживі предмети, різнобічно їх змінюють, у процесі перетворення реальності життя на художню реальність. Зміна речей пов'язана зі змінами в житті й душі персонажа художнього твору. Вчений Б. Галанов, який досліджував предметний світ мистецтва та його художню функцію у своїй роботі зазначив «Простих предметів у літературі та мистецтві не буває. Вони повинні служити своїм господарям» (Галанов, 1974: 303), що служить яскравим доказом.

У своїх працях літературознавці називали літературний інтер'єр «матеріальним світом», «домашнім простором», «замкнутим простором» і намагалися проаналізувати особливості інтер'єру в загальній літературі чи у творчості окремих письменників. Однак ця категорія не вивчена такою ж мірою, як пейзаж та портрет. О. Чудаков, який досліджував створений словом предметний світ картини та художнього твору, звертає особливу увагу на те, що «світ предметів, розміщених у створеному творчою волею художника просторі, є не меншим за слово» (Чудаков, 1992: 5). Звертаючи увагу на світ речей в організації тексту в творчості вченого, він порушує проблему недослідженості світу речей у художніх творах.

На думку вченого В. Халізева «матеріальний світ є невід'ємною і дуже важливою складовою літературно-художньої репрезентації» (Халізев, 2002: 240).

В. Шмід, який розглядав проблему структури оповіді та системи поглядів у художньому творі, визнає оповідь сюжетним словом, яка розкриває окрему історію чи послідовність подій. Кажуть, що окремий об'єкт або світ об'єктів у деяких творах мистецтва контролює та приводить у рух увесь наратив. На думку вченого, інтер'єр є «безподієвою одиницею», тобто сам інтер'єр не належить до події, але за читацькою рецепцією, виражаючи певний зміст, формує необхідний для розвитку інформаційний фон події. (Шмід, 2008: 23).

Літературознавці вважають «основними функціями літературного інтер'єру є декоративна, що уміщує описові та хронотопічні ознаки» (Судосева, 2013: 89). Крім того літературний інтер'єр має багато другорядних функцій.

Декоративна функція літературного інтер'єру сягає глибокої давнини. Відомо, що передумовою появи літературного інтер'єру стало саме ораторське мистецтво, становлення науки риторики, що використовувалася під час ведення судових та політичних справ.

Ключовими в системі художніх засобів є поняття деталізації та фокалізації (термін Ж. Женетта).

У різних статтях інтер'єр, як правило, номінально вказується в якості композиційної форми мовлення, одного з різновидів опису, поряд з пейзажем, портретом і екфрасисом. Таким чином, поетика інтер'єру – це по суті аспект поетики деталізації, оскільки всі описи – суть деталізації певної ділянки художньої дійсності. Такий підхід застосовуємо при розгляді інтер'єру як елемента об'єктної організації тексту. Водночас, як і будь-який опис, інтер'єр – це частина суб'єктної організації тексту, оскільки свідчить не тільки про описане, але і про автора.

Інтер'єр, будучи видом опису, за своєю природою ітеративний (математичний термін, що означає «повторюваний»). Але він формує якісь параметри ситуації, певні рамки її сприйняття, розставляє пріоритети і надає значимість деяким елементам так, що створюється перспектива майбутньої події.

На підставі вище зазначених спостережень варто сформулювати низку конструктивних особливостей категорії інтер'єру.

Літературний інтер'єр передбачає:

– наявність суб'єкта споглядання, тобто носія точки зору, мотивованого певною системою цінностей, з якою співвідноситься зображений світ в цілому;

– наявність об'єкта зображення зі своїм світом, аналіз якого дозволяє отримати деякі відомості про об'єкта, який перебуває і цьому просторі.

До складу літературного інтер'єру в моєму розумінні входить все, що перебуває в межах житлового простору, що потрапляє в найближчий кругозір оповідача.

Хоч, відповідно до більшості визначень опис у тексті має бути представлений як окремий фрагмент, в дійсності у художній літературі, особливо в творах сучасних письменників, інтер'єрів у вигляді відносно великих фрагментів тексту зустрічається не так вже й багато. Деталі інтер'єру можуть бути «розсіяні» в сингулярному оповіданні, але при цьому формувати у реципієнта певний образ житлового простору.

Можна припустити, що характер описів інтер'єру пов'язаний з переважанням тих чи інших категорій у свідомості носіїв певної культури. На долітературній стадії, предмети тісно пов'язані з традиційними віруваннями, їх присутність необхідна і регламентована. Це стосується, насамперед, обрядових текстів, але актуально і для фольклорної епіки – ті ж предмети і заборони фігурують у казках. Тимчасове зникнення згадок цих елементів житла з найбільш ранніх літературних текстів пов'язано, по-перше, з втратою ними сакральної функції, а, по-друге, з набуттям нової функції – маніфестації «чужого» простору. Описувати ж

свій, засвоєний, звичний простір, найбільш вірогідно, не завжди є необхідним. На даному етапі з'являється перша найочевидніша функція інтер'єру – ознайомчо-прикрашальна. Такого роду призначення деталізації близькі античному поняттю *decorum*.

Фантастична і готична гілки літературного письма ніби «згадують» фольклорну значимість деяких елементів побуту, використовуючи в переважно їх співвідносить з потойбічними силами для створення комічного або жахливого ефектів, для досягнення таємничості.

Надалі інтер'єри починають застосовуватися для опису різних сфер людського життя (як свого світу, так і чужого герою простору).

Цікаво, що незалежно від обраного шляху подальшого вивчення літературного інтер'єру, вже на даному етапі досліджень еволюція цієї категорії художнього листа очевидним чином пов'язується з еволюцією людських цінностей. Виявляється можливим розглядати літературний інтер'єр як відображення історичних станів соціокультурного життя суспільства. При постійній зміні кодів культури, зміна «інтер'єрного коду» являє собою свого роду парадигму соціальної динаміки ціннісних відносин людини до речового світу.

Цілком очевидно, що з часом інтер'єр в цілому розвивається і ускладнюється. Семіотична функціональність, притаманна соціокультурній реальності, переходячи в літературні тексти, стає художньою, набуває естетичної значущості.

Матеріали і методи досліджень. Хоч інтер'єр спеціально не розглядається як літературознавча категорія, проте «Естетика словесної творчості» М. Бахтіна, яка складає теоретичну базу досліджень у цьому напрямі (1979), Б. Галанова «Живопись словом» (1974), В. Халізов «Теорія літератури» (2002), В. Шміда «Наратологія» (2003), В. Тюпи «Аналіз художнього тексту» (2006), І. Судосєєва «Функції літературного інтер'єру» (2013), Г. Піралєєва «Деякі проблеми психології в художній літературі» (2003) та інші. Під час аналізу функцій літературного інтер'єру в організації тексту художнього твору використано порівняльно-історичний, типологічний та порівняльний методи аналізу. Відібрано оповідання сучасних українських авторів і проведено аналіз літературних моделей, виявлених у прозовому тексті.

Результати та їх обговорення. Вивчення предметів та їх системи в тексті художнього твору розкриває новий аспект художнього тексту, відкриває шлях до глибокого пізнання матеріальних образів. Вивчення функцій літературного інтер'єру дає чудову можливість розпізнати поетику художнього твору. Навряд чи існує художній твір без світу предметів, які стали важливою складовою і навіть невід'ємною частиною художнього твору, і їх зустріч у тексті важко назвати випадковим збігом. Можна розуміти, що матеріальні деталі в оповідному жанрі сучасної української прози знаходяться на такому рівні, який може відповідати поданню основних функцій літературного інтер'єру в цілому. З оповідань сучасних українських письменників, проаналізованих у статті, літературний інтер'єр і предмети в ньому є середовищем, в якому розгортається історія, показником психології персонажа, знаком, що нагадує про минуле, художнім елементом, що знайомить зі стилем твору, сформованим на стику часу і простору, вираженням національної культури і знань, характером і самобутністю історичної доби. Ми можемо чітко простежити його функції як оповідної одиниці, яка розкриває його існування та інформує про рівень життя людини.

У сучасному літературознавстві предметний світ художнього твору потребує комплексного й всебічного дослідження. Адже матеріальний світ, що оточує героя, є єдиним художнім ключем і психологічним елементом, який глибоко проникає в душу людини, її внутрішній світ. Ця тема ще потребує глибокого аналізу та індивідуального дослідження. Тому дослідження поетики літературного інтер'єру та речових деталей у його просторі є одним із найактуальніших питань.

Список використаних джерел:

1. Галанов Б. Живопись словом: портрет, пейзаж, вещь. М. : Советский писатель, 1974. 343 с.
2. Чудаков А. Слово – вещь – мир. М. : Современный писатель, 1992. 320 с.
3. Халізов В. Теория литературы. М. : Высшая школа, 2002. 438 с.
4. Шмид В. Нарратология. М. : Языки славянской культуры, 2003. 312 с.
5. Судосєєва И. Функции литературного интерьера. Вестник РГГУ. 2013. № 20 (121). С. 89–100 (рус).

References:

1. Galanov, B. (1974). Zhivopis slovom: portret, pejzazh, veshch. [Painting in a word: portrait, landscape, thing]. M. : Sovetskij pisatel. 343 s. [in Russian]
2. Chudakov, A. (1992). Slovo – veshch – mir. [The word – the thing – the world]. M. : Sovetskij pisatel. 343 s. [in Russian]
3. Halizev, V. (2002). Teoriya literatury. [Theory of literature]. M. : Vysshaya shkola. 438 s. [in Russian]
4. Shmid, V. (2003). Narratologiya. [Narratologiya]. M. : Yazyki slavyanskoj kultury. 312 s. [in Russian]
5. Sudoseeva, I. (2013). Funkcii literaturnogo inter'era. [Functions of a literary interior]. Vestnik RGGU. № 20 (121). S. 89–100. [in Russian]